

stalinistliku kultuuripoliitika surveaastaid kujunes oma dramatismi ja traagikaga otse vapustavaks elamuseks uuele muusikute põlvkonnale. 1961. aastal külastas Eduard Tubin esimest korda pärast sõda Eestit seoses oma balleti «Kratt» taaslavastamisega «Vanemuise» teatris. Järgnevatel aastail viibis ta kodumaal korduvalt, kus sel puhul toimusid tema teoste ettekanded. «Estonia» teatri tellimisel kirjutas ta oma ooperid «Barbara von Tisenhusen» (1968) ja «Reigi õpetaja» (1971).

«Barbara von Tisenhusen» esietendus 4. detsembril 1969. aastal «Estonias». Lavastas Udo Väljaots, dirigent oli Kirill Raudsepp, kunstnik Lembit Roosa. Nimiosas esinesid Maarja Haamer (25 korda) ja Haili Sammelselg (32 korda).

«Vanemuises» jõudis «Barbara von Tisenhusen» lavale 1971. aastal Ida Urbeli lavastuses. Dirigent oli Erich Kõlar, kunstnik Georg Sander. Nimiosalisena esines Lehte Mark. Etendus läks 18 korda.

«Reigi õpetaja» saatus oli aga keerulisem. «Estonia» mängukavasse ooperit ei kinnitatud. Alles 1979. aastal õnnestus Kaarel Irdil see teos «Vanemuises» lavastada. Sama aasta 15. novembril töid tartlased «Reigi õpetaja» korraks ka Tallinnasse ja antud etenduse külastamine kujunes Eduard Tubina viimaseks visiidiks oma sünnimaale.

«Estonias» sai «Reigi õpetaja» näha rambivalgust alles 1988. aastal Arne Miku lavastuses. «Barbara von Tisenhuseni» praeguse lavastuse esietenduse päeva seisuga on ooperit mängitud 24 korda.

Üldse on Tubina loomingust Eestis esitatud kõige enam lavamuusikat, samuti on kantud ette enamus tema kümnest sümfooniast, kuigi ettekannete koguarv iga sümfoonia kohta on küllaltki väike. Välismaal alustas tema teoste propageerimist 1980. aastast Neeme Järvi. Tõeliseks triumfiks kujunes Eduard Tubina X sümfoonia ettekanne Bostoni sümfooniaorkestri 100. aastapäevale pühendatud juubelikontsertide sarjas, kus helilooja ka ise kohal viibis. Pärast E. Tubina surma 1982. a. alustas heliplaadifirma BIS tema sümfooniliste teoste sarja väljaandmist, mis tutvustab E. Tubina loomingut ülemaailmses ulatuses. Samal ajal omandas maailmakuulus «Wilhelm H. Hanseni» muusikakirjastus kõik õigused helilooja loomingu trükkimiseks.

Eduard Tubina loominguline pärand on väga suur ja mitmekülgne: 10 sümfooniast, sümfoonilised lühivormid ja

süüdid, instrumentaalkontserdid, vokaalsümfoonilised teosed, klaveri- ja viiuliteosed, kammermuusika, soolo- ja koorilaulud, 2 balletti, 2 ooperit. Tema loomingu põhiteljeks osutuvad tema sümfoonilised teosed. Sümfoonilise mõtlemise printsiip võimaldab meil Tubinat käsitleda eelkõige sümfoonikuna (nagu näit. Sibeliust või Šostakovitšit), millest tuleks lähtuda ka tema teiste teoste mõistmisel ja hindamisel. E. Tubina loomingus avalduv sügavalt rahvuslik iseloom ei tulene mitte niivõrd rahvaviiside intonatsioonidest, vaid autori rahvuslikust mõttelaadist ja tema psühholoogilisest eripärast, millest on võrsunud iga üksiku teose muusikaline iseloom ja ülesehitus.

Vardo Rumessen
(kirjutatud 1988. a.
«Reigi õpetaja» kava jaoks)

Arvo Pärt tervitab Eduard Tubinat:

Õnnesoov ilusa sinise Doonau äärest
Eduard Tubina 75. sünniaastapäeva puhul

Ped.

jäib
kõlama

Kallis maestro! Saadan Teile ka viisi võtme.
Esimene noot (E) on Eduardist. Kõik järgnevad inter-
vallid on aga seotud Teile tänase juubelidaatumiga:

1 8 - 06 - 1905

1 8 - 06 - 1980

Paistab, nagu oleks Johann Strauss ise selle vändrapolka
kirjutanud. Tegemist on aga ainult arvudega.
Õigemini arvupärdiga!

TERVITUS

Eduard Tubinale 70-ndaks sünnipäevaks

Avada valgusesse aken.
Avada pimedusse aken.
Panna lipuga la siblima päikesesse.

Avada puude roheline värv.
Avada valminud viljapõldude kollane.
Panna tähtede kauge kiljatus kõnelema.

Anda mullale must helisemine.

Panna tusameelgi kumisema,
kurbus kurtma kuukarvaliseks teeleminekuks
üksiku lauliku aknalt.

Minna helisemise sisse.
Kumisemisse kumisema.
Sammuda sammud rütmi sisse
trümmilööjaks.

Astuda iga sammuga värviline hääl.
Panna lipuga la siblima päikesesse.

Avada valgusesse aken.

See on Su teekond,
EDUARD TUBIN.

1975

Soome-eesti kirjanik Aino Kallas sündis 1878. aastal Soomes Viiburi lahe kaldal Helsingi ülikooli professori Julius Krohni perekonnas. Hariduse sai ta Helsingi Soome Tütarlastekoolis, mille juhataja oli varem olnud ka tema ema.

Noorena kirjutas ta luuletusi ja esimene luulekogu ilmus juba 1897. aastal. Ka esimene novellikogu jõudis lugejateni, kui Aino Kallas (siis veel muidugi neiupõlvenimega Krohn) oli 21-aastane. Tol ajal oli novellide kirjutamine küllalt tavatu, sest eelistati romaane ja luulet. Üldse võib Aino Kallast nimetada erandlikuks nähtuseks soome kirjanduses. Tema kirjanduslik pärand hõlmab luule ja novellide kõrval romaane, näidendeid, memuaare, esseesid, päevikuproosat. Ka selles mõttes on ta erandlik, et poole oma elust viibis ta väljaspool Soomet, kokku viiel maal ja et tema looming on temaatikalt enamikus seotud Eestiga.

1900. aastal abiellus ta eesti rahvaluuleteadlase, õpetaja ja ajakirjaniku Oskar Kallasega (1868—1946). Algul elasid nad Peterburis, siis Tartus. Kui Oskar Kallas nimetati Eesti diplomaatiliseks esindajaks välismaal, sai nende elukohaks Helsingi, hiljem London. Oma suvepuhkused veetis Kallaste abielupaar Kassaris Hiiumaal, mis järjest rohkem kinnistas kirjaniku teadvusse eesti-teemad. Oma elu viimased aastakümned veetis Aino Kallas Rootsis ja Soomes, kus ta avaldas seeria päevaraamatuid, viimased novellikogud ja artiklid. Aino Kallas suri 1956. aastal.

Kirjaniku romaanidest on tähtsamad esikromaan «Kirsti» (1902), «Katinka Rabe» (1920), «Ants Raudjalg» (1907), «Reigi õpetaja» (1926), kahest novellist koosnev «Püha Jõe kättemaks» (1930). «Reigi õpetaja» põhjal alustas Aino Kallas ka ooperilibreto kirjutamist helilooja Evald Aava jaoks, kuid Aava surm katkestas selle koostöö. «Estonia» teatri tellimusel (õigemini — Arne Miku õhutusel) jõudis see pooleliolev töö libretist Jaan Krossi ja helilooja Eduard Tubina kätte.

Novelli (mõnikord ka jutustuseks nimetatud) «Barbara von Tisenhuseni» kirjutas Aino Kallas 1923. aastal. Selle teose kavandamiselt tabas ta end Berliinis, olles teel Londonist suvepuhkusele Eestisse. Oma päevikusse kirjutas Aino Kallas novelli alustamise aegu: «Rütm on kõik; kui see on leitud, hakkab teema nagu lõngakerast hargnema». Rütmi all mõtles ta arhaistlikku jutustamisviisi, mille juured on vanades kroonikates ja dokumentides. Näitena toome ära «Barbara

von Tisenhuseni» alguse:

«Seesinane on minu kavatsus ja ma palun Kõigevägevamalt Jumalalt abi, et ma ta etteseatud lõpuni saaksin viia, kasuks ja õpetuseks kui ka kurvaks hoiatuseks. Aamen!

Kirjutada, missuguseid imeväärseid ja haruldasi asju olen mina ise näinud oma ihusilmadega ja kuulnud oma kõrva-dega noorest neitsist Barbara von Tisenhusenist, kes on sündinud Rannu lossis Liivimaal, Anno 1533, Ordumeister Wolter von Plettenbergi valitsuse ajal, kõrgesti austatud ja valju härra Reinhold von Tisenhuseni ja tema voorusliku abikaasa Anna Sawhere tütre, kes juba ammu hingavad Issanda rahus.

Nagu ka seda, mis ise olen näinud ja kuulnud või mis teiste kaudu mulle teatavaks saanud ühest kaubasellist ja kirjutajast, nimetud Franz Bonniuseks, kes tulnud Braunschweigist Saksamaal ja pidas kirjutaja ametit Rõngu lossis, ülemalnimetud neitsi Barbara isa õe Anna von Tödweni juures, kes oli sündinud Tisenhusen.

Seepärast puhu nüüd, Issand, mu sõõrmetesse tõe vaimu ja juhi oma sulase sulge, et tõe seda talutaks ja ta ühtlaselt õigust jagaks, niipalju kui see on võimalik inimese patusele meelega.

Mina, Matthaeus Jeremias Friesner, Issanda armu läbi Rannu kirikhärra kuni moskulase maaletulekuni, olen eelpool nimetud neitsikese Barbara Reinholdi tütre Pühale Ristimisele kandnud, Wittenbergi puhta ja võltsimatu Evan-geliumi järgi, samuti kui ta vennad Jürgeni, Reinholdi ja Bartholomaeuse ning ta seitse õde.»

Aino Kallase loominguga põhiliseks teemaks oli keelatud armastus, armastus ja surm. Need läbivad punase niidina novellide esikkogu, «Reigi õpetajat», «Barbara von Tisenhusenit», «Hundimõrsjat» (1928) jt. teoseid.

OOPERI AINESTIKUST

Intervjuus ajalehele «Teataja» on Eduard Tubin muuhulgas öelnud:

«... lugesin Kallase novelli kui ilusas keeles kirja pandud tuulest võetud lugu, kuid jäin tõsiseks, kui hiljem Russowi kroonikast leidsin, et on tegemist juhtumusega tegelikust elust.»

Tõepoolest on Tallinna Pühavaimu koguduse õpetaja Balthasar Russowi (≈ 1536—1600) poolt koostatud Liivimaa kroonika 65. lõigus, kus räägitakse 1571. aasta sõjast mõisameestega, toodud ära väike lõiguke:

«... Nii tasuti Jürgen Tisenhusenile kätte, mida ta oma mõisameestega oma kodumaale kurja oli teinud. Ka selle eest tuli tal nüüd karistust kanda, et omaenese lihase õe kõige vennaliku armastuse ja tunde vastaselt oli lasknud kotis ära uputada, sellepärast, et see üht kirjutajat armastama oli hakanud, temaga eksinud oli ja teda omale meheks oli tahtnud.»

Nagu näha, ei Barbara ega ka kirjutaja Franz Bonniuse nimesid siin toodud ei ole. Kättemaks Jürgen Tisenhusenile seisnes aga tema lipkonna hävitamises Paide lähedal Ubagalu külas.

Teine Liivimaa kroonika autor Christian Kelch (1657—1710), Järva-Jaani, Viru-Nigula ja Niguliste koguduse pastor, tõi oma 1695. aastal ilmunud «Liefländische Historia...» I-s osas.

Aino Kallase võimalikeks allikateks said olla veel Christian Eduard Pabsti (1815—1882) ballaad 1856. aastast ja baltisaksa kirjaniku Theodor Hermann Panteniuse (1843—1915) romaan «Die von Kelles» (Kelleste omad), mis 1885. aastal Leipzigi kirjastuse poolt välja anti ja samal aastal ka osaliselt tõlgituna «Olevikus» ilmus. Tervikuna tõlgiti aga 1902. aastal ja trükiti «Postimehe» jutulisas (vt. kõrval lk-1).

Barbara von Tisenhuseni saatus on andnud tõuke ka Aino Kallasest hilisematele autoritele. Nii kirjutab Marie Under (1883—1980) oma 1929. aastal ilmunud ballaadis «Porkuni preili» (toome siinkohal vaid ballaadi alguse):

«Mis valgus sääl Porkuni tiigi pääl
käib heitlevalt üles ja alla,
veerooset suvel ja talvel jäl
kui põlev süda lööb valla?»

See valgus on Porkuni preili hing,
mis vee all ei leia rahu:
võib puhata tiigis küll kuub ja king,
kuid neitsihing sinna ei mahu.

Miks peab siis see neitsi puhkama vees,
kui teised puhkavad mullas?
Sest et armu okaspärg otsaees
oli kanda tal juuste kullas.

Ja miks seda hinge õnnetut
tuul ükski ära ei puhu? —
Sest järgmine Porkuni preilist jutt
jäänd liikuma rahva suhu.»

Näide «Olevikus» ilmunud katkendist «Kelleste omad»
(2. novembril 1885. a., 36. numbris)

Kelleste herrased.

Th. S. Panteniuse romaan.

Armustusline kirjeldus.

Mõisa jõudes mõisivad nad varsti sõjast tulijaid termitada. Selert oli päämalus. Barbara mõtles: „Bonniusel on õigus, tema pole kellegi sõjamees!“ Ise kohkus tädipoega kirjutajaga võrre seades. Shtu laua ääres jutustas wana herra sõja lugu. Prouad naeršivad, Bonniust Barbaarat pilgutafivad wastasiikku filmi. Nagu noormees neiuale jutustanud, nii oligi lugu olnud.

Kõige värskemaks sel teemal kirjutatud looks on aga Maimu Bergi (s. 1949) romaan «Kirjutajad», mis ilmus alles 1987. aastal.

Kui kõik varasemad autorid on Barbara von Tisenhusenit kujutanud ülimalt positiivse kangelannana, kelle vaga hing